

KERTINĖ PARAŠTĖ

Jonas Pabedinskas

Pramonės finansavimo sunkumai Lietuvoje

Jau Atgimimo laikotarpiu lietuviai pradėjo galvoti apie nepriklausomą nuo Maskvos ekonomiką. Tada daug buvo rašoma ir kalbama paskirai, kada estai jau turėjo vienuolika stipriai dirbančių krašto ūkio klausimais komisijų. Lietuvoje taip ir nepasisekė nei Aukščiausioje taryboje, nei Seime išvystyti darbingų komisijų ekonominiams klausimams svarstyti. Apie tai yra daug kalbėjęs ir rašęs profesorius Kazimieras Antanavičius. Užtat dabartiniai valstybės įstatymai, kuriais turėtų būti gerinama šalies materialinė padėtis, yra daugeliu atvejų nevykę. Taip ir prabėgo keleri metai be sistematingo plano krašto ūkyje.

Mūsų valdžios stengiasi pasukti valstybę į produktų kelią, bet dirbdamos daugiausia pagal kolektyvistines idėjas, pasilikusias iš ankščiau, stengiasi tik rinkti pinigus per mokesčius iš pramonės, verslų ir atskirų žmonių, kad tada tuos pinigus paskirstytų apsiginti nuo kasdienybės vargu. Tarpvalstybiniai ryšiai ir sutartys duoda kraštui gerą pradžią bendradarbiauti tarptautinėje plotmėje, bet labai mažai kas iš užsienio naudojami tokia pradine iniciatyva, nes daugeliu atvejų tolimesni žingsniai pasirodo nereikšmingi. Atrodo, kad kvietimas investuoti neneša gerų vaisių, kadangi mūsų šalyje neapsimoka pradėti pramonės arba įdėti pinigus į lietuvių rankas. Tie, kurie surašo įstatymus arba mėgina valdžioje judinti investavimą, atrodo, nepasiziūri užtektinai į gyvenimiškas ir konkrečias problemas. Tas neaprašytas turi neigiamą įtaką užsieniečių norui ir pastangoms gaminti ar investuoti Lietuvoje. Visos mūsų valdžios ir daugelis politikų dar galvoja, kad vyriausybė viena galės pasukti pramonę į tinkamą kelią su pinigais, surinktais iš žmonių. Užtuot sudarius sąlygas pačiai pramonei, verslams ir užsieniečiams gaminti ir eksportuoti. Kol mūsų šalyje senoviškas galvojimas, tol progreso juos mes nematysime. Užtat tam galimos iš užsienio gaunamos paskolos lieka tinkamos nepanaudotos ir, ko gero, pajamos iš perduotų valstybinių laktų tik nutėsia reikiamas reformas. Į kraštus, kuriuose yra patrauklios gamybos bei investavimo sąlygos, kapitalas ateina pats, be didelių reklamų.

Liūdna pastebėti, kad mūsų politikai nekreipia dėmesio į daugelį šviesių mūsų pačių ekonomistų, jau pirmaisiais nepriklausomybės mėnesiais turėjusių tinkamų pasiūlymų, kuriuos reikėjo tada ir dar dabar reikia Seime bei vyriausybės įstaigose peržiūrėti ir priėti prie tinkamų sprendimų. Būtina turėti darbingą tokiems klausimams spręsti sistemą, kuri išvadotų mūsų politikus iš bergždžių ir nesibaigiančių diskusijų.

Praeityje būta iliuzijų dėl mūsų krašto galimybių. Buvo galvota, kad pasikvietus užsieniečius: vokiečius, japonus ir kitus, jie pirsks mūsų fabrikus ir atsiveš ne tik pinigus juos modernizuoti, bet ir išmokys mus naujos technologijos. Atsirado keletas amerikiečių tarptautinių bendrovių cigarečių ir šokoladui gaminti. Dar viena kita – turizme, statyboje, tekstilėje, bet tai skurdūs rezultatai. Jie parodo, kad iki šiol šalyje sudarytomis sąlygomis mūsų pramonė užsieniečių nedominuoja. Politinis nesubrendimas, netinkami mokesčiai, ekonominio nusistatymo neturėjimas ir aplamai stoka dalykiškų programų patraukti kapitalą investavimui atstumia ne tik užsieniečius, bet ir vietinius pramonininkus panaudojimo mūsų pramonėje.

Kad ir sunkiomis sąlygomis mūsų pramonė vienur kitur ėmė judėti be užsieniečių paramos. Rėmėsi labai menkai apmokamu, bet išsilavinusiu tarnautoju. Kurį laiką tačiau buvo lyg kažko laukiama, tikėtasi, kad gal vyriausybės žmonės ką nors rimto patars, buvo skolinamasi algoms tarnautojams išmokėti, nepaisant, kad darbo nebuvo ir dabar daugelyje fabrikų mažai jo yra. Prasiškolinus, nenumatant geresnių galimybių, imtasi bet kokio darbo, kad tik būtų gaunama kokių nors pajamų. Per porą metų susirišta su užsieniečiais, kurie domisi pigia darbo jėga. Nelaimė, tuo laikotarpiu buvo išsiųsta nemažai gaminių į Rytus, kur už juos dažnai nebuvo užmokėta. Ta kad ir sunkia situacija pasinaudojo nesąžiningi gamybu vadovai ir kai kurie tarnautojai. Iš paskolų gavo ir sau pinigų; už netinkamas siuntas susidėjo nemažai sau į kišenę; iš pirkėjų pasiėmė didelius kyšius, o pramonė buvo alinama, nors ir valdžios palaikoma. Tik atėjus metui, kada bankrotas pradėjo

Tūkstantmečio žinios apie kai kuriuos lietuvius

JURGIS GIMBUTAS

Susipažinsime su naujais lietuvių etnografijos veikalais: Angelės Vyšniauskaitės *Lietuviai IX a. – XIX a. vidurio istoriniuose raštuose*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994. 196 puslapiai, 35 paveikslai, tiražas – 2,000. Knyga užsakė Lietuvos istorijos institutas, o jos išleidimą parėmė Atviros Lietuvos (= Soros) fondas. Knygoje perduodamos ir autorės komentuojamos jos pačios atrinktos žinios iš senovės raštų. Daugiausia rašoma apie vargingą tautos sluoksnį – kaimiečius žemdirbius. Duota tik viena kita užuomina apie lietuvius kunigaikščius, bajorus, valdžios pareigūnus.

Knygos turinys sudėtas iš penkių dalių chronologine tvarka: Žinios apie baltus ir lietuvius iki XVI amžiaus; Mažosios Lietuvos ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės kaimo materialinė bei dvasinė kultūra XVI amžiuje; XVII amžiaus šaltiniai; XVIII amžiaus šaltiniai; XIX amžiaus šaltiniai. Santraukos anglų, vokiečių ir rusų kalbomis. Išsamios asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Ikonografiniai paveikslai iš senųjų knygų – kai kas nematyta, kitur nekartota. Autorė Angelė Vyšniauskaitė atliko milžinišką darbą, atrinkusi beveik 200 senųjų autorių bei dokumentų ir paieškojusi juose medžiagos savo robotai temai. Knygos pradžioje autorė šitaip aiškina savo tikslą: „Kas mes esame? Kada mes atrado senoji Europa? Kaip jai atrodo senoji Europa? Mūsų protėviai? Kuo jie stebino kitataučius? [...] Mūsų uždavinys – išsiaiškinti, kada, kas ir ką yra rašę apie lietuvių gyvenimą, buitį, verslus bei amatus, materialinę ir dvasinę kultūrą, nustatyti jų žinių autentiškumą bei patikimumą ir mokslinę vertę. Apžvelgsime tikrai skelbtuosius šaltinius, nors archyvuose tyrėjų dėmesio laukia nemaža mūsų etnografijai gal net reikšmingesnių liaudies gyvenimo faktų“. Kodėl tik liaudies?

Panaudotųjų šaltinių yra dvi grupės: teisiniai dokumentai

žiūrėti pro duris, imtasi labiau rūpintis ne tik savimi, bet ir fabriku gerove.

Pramonės padėtis Lietuvoje šiandien yra tikrai sunki, o be jos progreso nesulauksime ir kraštui gerovės. Reikia kreditų ne tik modernizuoti kai kurią gamybą, bet jie reikalingi įsigyti žaliavoms tiek iš vietinių, tiek iš užsienio šaltinių. Yra kraštų, kur su valdžios pagalba fabrikai gali duoti geras atkomejimo sąlygas kitų kraštų importuotojams, kas labai padeda eksportui. Reikia persiorientuoti į rinkos paklausą Lietuvoje ir užsienyje. Turime

(Nukelta į 4 psl.)

(sutartys, privilegijos, inventoriai ir naratyviniai raštai (atpasakojimai). Tai kokius lietuvius pastebėjo anų šimtmečių autoriai? Pagal Angelės Vyšniauskaitės atranką iki XV amžiaus – tik trumpi epizodai, be sąryšių. Štai XIII amžiaus *Eiliiotoji Livonijos kronika* pabrėžia taurų žemaičių paprotį laikytis iškilmingos priesaikos. Italijos diplomatas Eneo Silvius Piccolomini (1405-1464), nuo 1458 metų jis jau popiežius Pijus II – parašė lotyniškai veikalus *Apie prūsų kilmę ir Apie Lietuvą*. Jis teigė, kad „lietuviai dori, nekalti, teisingi [...] garbina ugnį, kurią prižiūri moterys“. Pažymi, kad lietuviai važiuoja spyruokliniais vežimais, o jų žmonos turi atsarginius vyrus – užtupius. Kito autoriaus knygelėje *Sėduvių knygelė* (turbūt XV amžiaus pabaigoje) pasakojama apie švenčių apeigas, ožio aukojimą, vestuves. Pavasarį, prieš išeinant arti, kaimiečiai susirinkdavę vienoje troboje prie vienos ar dviejų statintų alaus, užkaišdavo paraugintos tešlos kviečių paplotėliais. Turėjo šildomas pirtis.

Nebandydamas plačiau perduoti šio labai turiningo etnografinio veikalų detalių, stabtelėsiu ties Vyšniauskaitės parinktais trobesių ir sodybų aprašymais. Tokių užuominų užtikau 24 iš XVI-XVII amžių ir 20 vėlesnių. Skaitytų gal jau iš kitur žinomas kunigas Casparus Hennenberger XVI amžiaus vidury stebėjosi Išručio valstičius lietuvių sugyvenimu neišsidalijusiose šeimose (vienoje sodyboje nuo 20 iki 40 asmenų). Jie visi kartu valgydavo didelėje dūminėje troboje, o kiekviena sutuoktinių pora gyvenusi savoje klėtyje. Hennenberger'is suregistravo daug ūkinės paskirties trobesių kiekvienoje sodyboje. [domios Tomo Makovskio (1575-1630) pastabos: „Paprastų miestiečių, kaip ir kaimiečių, gyvenamieji namai be kaminių, su aukštiniu (= tokia kiaurymė) lubose ir su duonkepe krosnimi patalpoje. Žemaičių trobos ilgos, su atviru židiniu viduryje. Gyvuliai jose laikomi tik žiema. Žmonės gyvena švariai, jų drabužiai gana įvairūs ir puošnūs.“ Taigi ir prieš pusę tūkstantio metų lietuvių kaimiečių nebūta vargšų prastiokų!

Mažoji Lietuvoje trobesių kokybę kontroliavo vokiškoji valdžia. Apsaugai nuo gaisrų 1724 metų įsakas liepia „išgriauti namuose esančias duonkepes krosnis ir jas, kaip ir pirtis, įrengti atskirai už kaimo“. Jei kai kurie vokiečiai autoriai parašydavo apie lietuvių kaimiečius su panieka, tai toks kunigas Gottfried Ostermeyer (1716-1800) teigė lietuvių ir prūsų tautinį savitumą, įrodinėjo lietuvių esant Mažosios Lietuvos autochtonais, gyrė jų kalbą, smerkė baudžiavą ir germanizacijos politiką. Atvedusi skaitytąją XIX amžiaus pradžią, autorė Vyšniauskaitė trumpai pakartoja žinomus Dionizo Poškos ir Simano Daukanto žemaitiškojo „numo“ aprašymus. Pateikia gal mažiau žinomą vyskupo Motiejaus Valančiaus pastabą: „Žemaičiai šioj gadynėj gyvena trobose grįstose, su dideliais stiklo langais. Kaminą išveda tik iki

ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ LIETUVIAI IXa. – XIXa. vidurio istoriniuose šaltiniuose

Angelės Vyšniauskaitės knygos viršelio paveikslas vaizduoja drobių balinimą Mažajoje Lietuvoje (gravюра iš Hartknoch, 1684)

lubų, todėl tankiai namai sudėga.“ Apie žemaičius, gyvenančius aukštaičių kaimynystėje, Valančius parašė prasčiau: „... žemaičiai, gyvenantys arti Lietuvių, sekdami paveidži lietuvių, žūna tamsiose be langų grindiose“.

Savo knygos pabaigoje Angelė Vyšniauskaitė pateikė įsidėmėtinius sąvokų aptarimus, naudindama ypač išvėjusius skaitytąjoms. „Etnografija – tai mokslas apie tautų materialinį gyvenimo pagrindą, buitį, verslus, dvasines apraiškas... Būdamas istorijos mokslo šaka, etnografija kuria visapusišką kasdienybės vaizdą, papildantį istorijos puslapius. [...] *Kraštotyra*, nors artima etnografijos sąvokai, yra daug platesnė, bendresnė“ (pagal Donatą Sauką). XIX amžiuje Rusijos caro valdžia įpareigojo mokytojus tyrinėti etnografinius objektus Lietuvoje. Daug pasidarbuota Vilniaus universiteto mokslininkų. Vyšniauskaitė panauginė 38 lietuvių ir lenkų autorius, kurių dauguma buvo susiję su Vilniaus universitetu. Štai toks žemaičių bajoras Mykolas Gadonas (1807-1855) parašė išsą knygą *Kauno gubernijos Telšių apskrities aprašymas* (išleista Vilniuje 1846 metais lenkiškai). Be kitko, jis aprašė Telšių miesto pastatus, nurodė, kad iš 69 amatininkų buvo 16 žydų. Tai kiti 53 turėjo būti žemaičiai, nes anot Gadono, ne tik šlėktos, bet ir valstiečių vaikai dažnai išmokdavo amato. Turbūt liko neištirta, koks buvo tų telšiškių (ir kitų) amatininkų kasdienis gyvenimas?

Angelė Vyšniauskaitė yra ne pirmoji etnografė, savo veikaluose orientuota į kaimiečius. Sovietinėje okupacijoje visi Lietuvos etnografai tyrinėjo ir rašė beveik tik apie „liaudį, valstiečius“, nes

nografi taria ne tik praeities relikтус, bet ir dabartį. Ar kas nors jau renka medžiagą, kaip gyvena dabartiniai Lietuvos ponai – aukštoji nomenklatura, bankininkai? Kuo skiriasi jų kasdienybė nuo mokytojų, paštininkų, pensininkų?

Atidžiau paskaicius Vyšniauskaitės knygą, galima rasti šokių tokį sąryšį ir su aukštesnių luomų lietuviais. Pavyzdžiui, G. de Lannoy (1386-1462) per dvi keliones į rytus lankė Vilnių, Trakus, Punią. Viešėjo pas Didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą. Aprašė pilis ir lankytus miestus, tad pastebėjo ir gyvenimo faktų. Bet Vyšniauskaitė nepateikė Lannoy'aus žinių, trumpai užbaigdamas: „... etnografijos žinių jo darbe negausu“. Panašiai liko neišnaudoti ir Sigismund Herberstein'o (1486-1566) įspūdziai iš jo dviejų atsilankymų Vilniuje. Tik perduotos jo pastabos apie žemdirbių skurdą ir jų išnaudojimą, nesustojant ties tų išnaudojimo, nesustojant ties tų išnaudojimo etnografija. Išimtis padaryta XVI a. vidury gyvenusio Mykolo Lietuvio (Michalo Lituano) veikalui. Čia užtinkama linksmesnė gaida: „Kilmingosios lietuvių moterys į bažnyčią arba viešnagėn važiuoja karietomis, vadinasi, sūpuojančiais vežimais, pakinkytomis šėtu ar aštuoneto tos pačios spalvos arkliai, maitinasi prabangiais iš tolimų kraštų atvežtais valgiais ir geria daugelio rūšių vyną“ (cit. iš Vyšniauskaitės p. 45).

Kiek daug Angelė Vyšniauskaitė yra patyrinėjusi ir parašiusi etnografijai, parodo jau kiek senstelėjusių jos raštų. „Bibliografinė rodyklė 1949-1989“, išleista Lietuvos Mokslo akademijos Istorijos instituto Vilniuje 1989 metais (sudarė M. Grigaitytė). Mūsų panagrindetas jos veikalas glaudžiai greta panašius chrestomatinių pobūdžio knygų, kaip V. Miliaus sudarytoji *Lietuvninkai – apie vakarų Lietuvą ir jos gyvenimą XIX amžiuje* (1970) arba J. Jurginio ir A. Sidlausko parengtoji knyga *Kraštas ir žmonės* (1983), kur sukaupta Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai iš XIV-XIX amžių. Tie veikalai papildė vienas kitą, kad ir kai ką pakartodami.

Lietuvos vyčio variantas iš 16-ojo amžiaus, Angelės Vyšniauskaitės pavadinimas „Lietuvių kario žirgo kamanos“ (reprodukcija iš Gvagnini „Sarmatiae Europaeae descriptio...“ Spira, 1641)

Šiame numeryje:

Lietuvos pramonei dar vis sunku • Tūkstančio metų duomenys apie mūsų tautą • Švenčiame M. K. Čiurlionio gimimo 120 metų sukaktį: Aleksandro Kašubienės studija, Petro Petručio apmąstymai, Romualdo Jurelionio eilėraščiai • Jolitos Kavaliūnaitės miniatiūra • Prano Domaičio piešinių paroda

Čiurlionio įvaizdžių žodynas

ALEKSANDRA
KAŠUBIENĖ

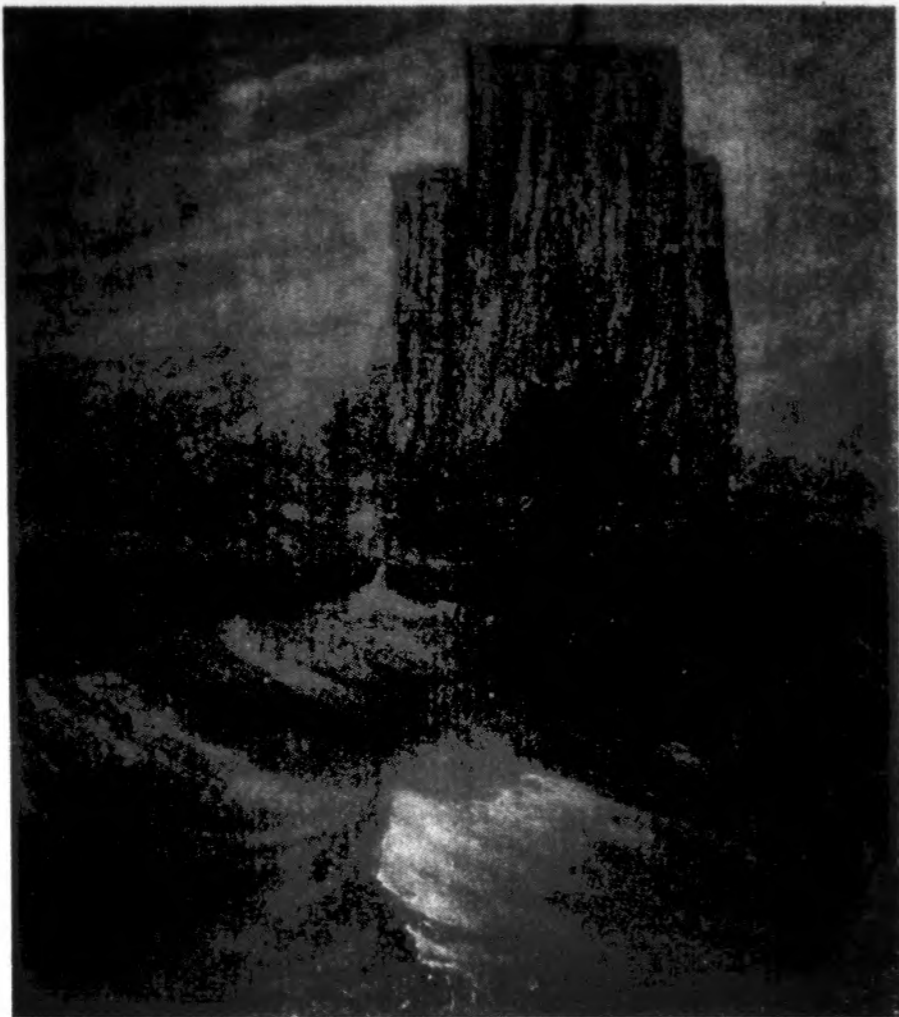
Čiurlionis. Pats vardas jau sukelia paslaptingo pasaulio vaizdus, kuriais vaiku būdama mėgdavau klaidžioti. Žiūrėdama į dailininko darbų reprodukcijas, įžengdavau į gamtovaizdžius, įdomus būtybių, atkilusių iš kito pasaulio. Arba sekdavau angelų einantį aukštą taku per žvaigždėnais nusėtą visatą; arba stebėdavau žaltį gulintį ant tolimų kalnų, trys saulės už trijų viršūnių. Pažinojau Čiurlionio žmoną, jo brolių, seserį ir dukterį, kuri buvo ištėkėjusi už mano pusbrolio. Jų artumoje paslaptys, supančios šį dailininką, atrodo lyg ir apčiuopiamos: buvo žmogus, kaip visi.

Vėliau – jau pačiai bestudijuojant meną – Čiurlionio darbai keldavo klausimus: kaip pasiekiamas tas kitas pasaulis, kaip dailininkas sugebėjo vaizdais perduoti, kas yra neįvelgiama? Kaip formuojami tokie ryškūs reginiai? Ilgainiui panašūs svarstymai išplėstėsi iki kurias paslaptis iš plastinio meno požiūriu. Tad bandysiu aprašyti, iš kurio taško žvelgiu į Čiurlionio darbus.

Bet kokia kūryba reikalauja tarpinės medžiagos. Literatūroje žodis yra išraiškos priemonė, o muzikoje garsas. O plastiniuose menuose naudojamos net penkios skirtingos išraiškos priemonės, kuriomis dailininkai perduoda regimą pasaulį: linija, spalva, masė, plokštuma ir kurdė – tie patys elementai, kurių dėka suvokiame ir išskiriame daiktus vieną nuo kitų. Kaip žodžiai ir garsai turi specifinę energiją, taip ir linija, spalva ar masė turi savitą poveikį, skirtingą kiekvienai išraiškos priemonei. Ir kaip pavieniai žodžiai įgauna reikšmę sakinio sąrauge, ar garsai tampa daina ar muzika, kai jie liejami ritmine tėkme, taip pat ir linijos, spalvos, masės bei plokštumos įgauna vaizdinę prasmę, kai jų sąrauge atsispindi kokia nors suvokiama tvarka.

Šios penkios vaizdinio meno išraiškos priemonės nepriklauso viena nuo kitos. Grafikas vien tik linijom – be spalvų, be šešėliuotų masių – gali atvaizduoti pažįstamus daiktus, veidus ar gamtovaizdžius; tapytojas, nenubrėžęs nei vienos linijos, gali vien tik spalvomis nusakyti tą patį; o skulptorius tai atlieka šviesos ir šešėlių žaismu masių ar plokštumų paviršiuje. Erdvė, paprastai suvokiama kaip tuštuma tarp ribas ir nustato jų vietą bei santykį aplinkoje. Su tomis penkiosiomis priemonėmis – naudojant jas pavieniui ar drauge – dailininkai interpretuoja, ką jų akys mato ir protas suvokia. Ir be interpretuodami, jie pertvarko regimą pasaulį, kas atsispindi jų darbuose.

Patios išraiškos priemonės neturi nieko bendro su tuo, ką meno kūrinys vaizduoja. Tad kai abstraktinio meno dailininkai iškelia liniją, spalvą ar masę iš kasdieninės aplinkos, jie suabstraktina ne regimą tikrovę, bet priemonę. Ir dailininkai, kurie gilinasi į pačių linijų iškalbą arba į spalvų tarpusavio santykius, arba į masių bei plokštumų tėkmę bei sąlytį, suteikia tai išraiškos priemonei gyvybingumą – atskira, nepriklausoma nuo vaizdinės neprovės. Jeigu tokių įsigilinių metu tai priemonė įgimta energija pradedama reikšti ir kelti į vaizdą, tada dailininkas, reaguodamas į darbo eigą, vykstančius energijos svyravimus, jau dirba nebe su regima tikrove, bet su priemonės savitumais. O kai išorės daiktų logika atpaūla, vienintelis likęs kriterijus, pagal kurį organizuojamos linijos, spalvos ar masės, yra paties dailininko požiūris ir jo asmeniškai nuožūra. Tad vien tik

M. K. Čiurlionis Laivas, 1906-1907

išraiškos priemonės gali vesti dailininką į nematomų jėgų pasaulį, kuris operuoja jam savitais dėsniais, kitais nei regimas pasaulis.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis pradėjo dirbti mene jau baigęs muzikines studijas, būdamas 29 metų. Galima prileisti, kad jaunas kompozitorius ėmėsi meno, nes vaizduotėje atkilusius įvaizdžius jis vien tik garsais išreikšti nebegalėjo. Neapsunkintam akademinį skrupulų, jis nuo pat pradžių pasikioviė sava nuožūra.

Čiurlionio darbai liudija, kad dar prieš tai, kai abstraktinis menas įsiteisino, dailininkas jau buvo susidūręs su išraiškos priemonių energija ir su jų poveikiu grūmėsi. Darbuose, kaip *Vasara I* arba *Miško muzika*, vertikalų linijų ritmas užslopina tematiką, atsekama tik iš pavadinimo. Darbe *Pavasaris II* stačios monumentalios formos sulaužo pa-

besiu – jis transformuoja eilinius objektus į asmeniškai reikšmingas būtybes. Tad paveiksle *Laivas*, kai mažytis laivelis pakyla iš belakių vandenių į padangę ir skrieja vandenimis burėmis, laivas tampa simboliu, kuriam išorinis ir vidinis pasauliai susitinka ir papildoma vienas kitą. Panašios transformacijos vyksta ir kituose darbuose, kai regimo pasaulio elementai atskleidžia savo reikšmę simbolių įvaizdžių išdėstyme.

Čiurlionio darbai turi savitą logiką. Apvaldės linija, masė ir erdvė, dailininkas dēlioja įvaizdžius kaip daiktus, dėstydamas juos ritminės, simetrinės ar architektoniškos kompozicijos rėmuose. Jo rankose linija skamba kaip styginis instrumentas – vienur vibruoja kaip tampus plonas tinklas, nusagstytas įvaizdžiais, kitur linija garsi ir užsispyrusiai valinga, alsuojanti su ritminiu atkaklumu. Spalva dažniausiai tik pagražina piešinį. Duslios pastelinės intonacijos sklinda kaip majestotinė nuotaka, kuri sunkiasi ar tai į permatomas gilumas, arba į monumenpalniai akcentai. Lyg ir ženklina kažkokią virpančią esybę. Masių formos įgauna svorį tamsiu ir šviesos spalvų kontraste, kai priešpastatytos masės reiškiniai kaip atskiros jėgos, kurios nebesivaržo, bet išdidžiai apvaldo joms skirtas vietas. Tad darbuose, kuriuose nėra ryškių spalvinių kontrastų, visa paveiklo visuma sustingsta ir tampa statiška, o įvaizdžiai, praradę svorį, išla

M. K. Čiurlionis Saulės sonata, Andante. 1907.

permatomų gelmių tylo.

Čiurlionio darbuose linijos, spalvos ir masės yra naudojamos išraiškingai, bet ne išradingai. Tačiau kaip Čiurlionis naudoja neregę yra dar toliau. Atmesdama tradiciją, dailininkas laužo paveiklo plokštumą bei regimos erdvės tęstinumą, slaukniuodamas erdvę lyg sąmoningumo klotis. Tame pačiame paveiksle jis operuoja net keliais žiūrėjimo taškais, pristatydamas reginius ir iš viršaus, ir iš apačios, ir pagal linijinę perspektyvą, ir frontaliai; arba skaldo erdvę vertikaliai, lyg užuolaidomis, kurių praplyšose

regima erdvė, įsprauta tarp atkyla elementai atvirkštinėje skaleje. Iš vienos pusės, tai suvarto atstumų nuovoka, o iš kitos, atitraukia žiūrovą nuo žemės traukos ir įneša pojūčiams neįprastinę erdvę. *Jūros sonata*, *allegro* tolyn riedantis kalnagubriai stumia iš paveiklo rėmų horizontą, nusagstyta kitos skalės medžiais; žemiau, tie patys kalnynai perskelti, ir tame vertikaliame pjūvyje atsiveria kažkokia vidinė konstrukcija, į kurią pasvirusio vandens plotmėj ramiai plaukia žuvis ir skrieja paukštis, ir ši, jau iš viršaus

Čiurlionio sukakčiai

PETRAS PETRUTIS

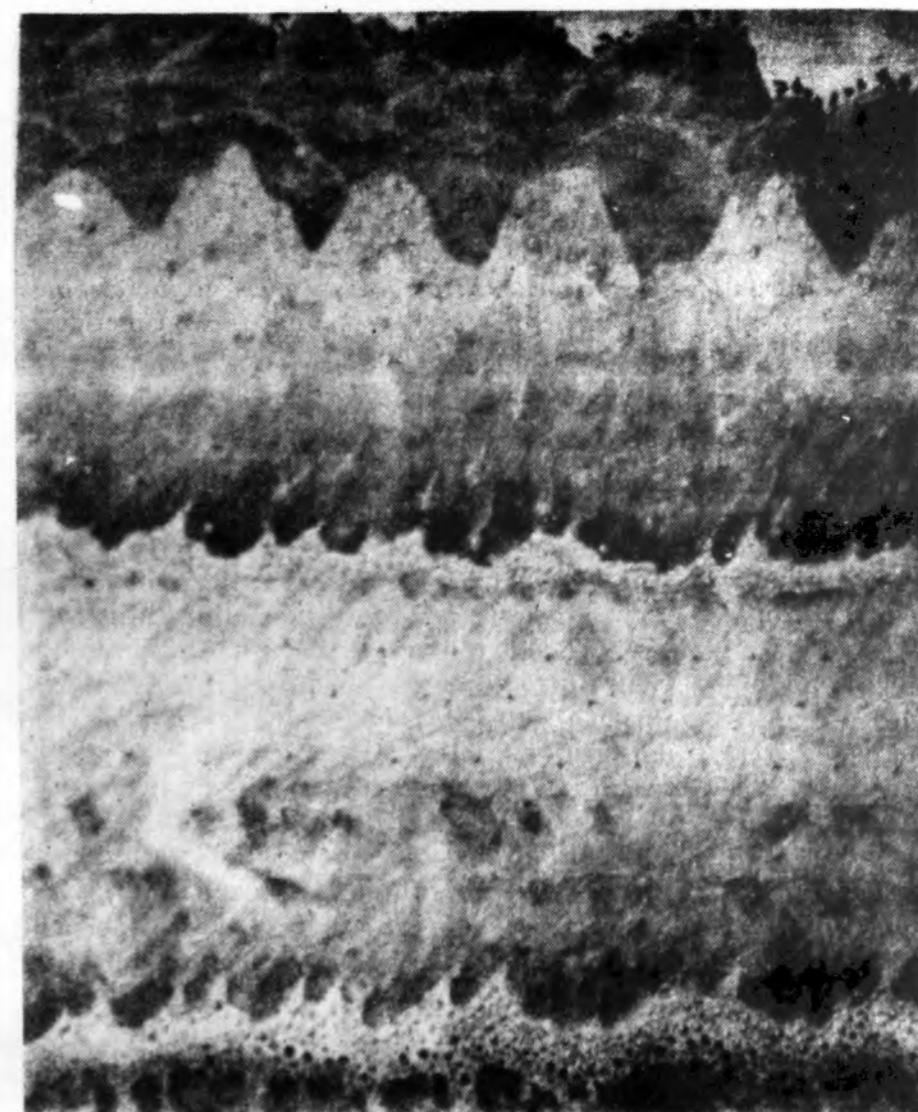
Prieš maždaug 30 metų, keliaujant lėktuvu, teko susipažinti su Amerikos lietuviu. Bendrakeleivis, kuris teigė, jog studijuoja

meno istoriją, nelabai norėjo tikėti mano pasakojimu apie Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kūrybinį talentą. Jam, beje, buvo žinamas Lietuvos gimęs ir paskui į Prancūziją išvykęs Jacques Lipchitz, bet Mikalojus Konstantinas Čiurlionis jam buvo didelė naujiena. Besikalbant ir besiaiškinant, mano naujasis pažįstamas klustelėjo, kur jis galėtų gauti kalbą parašytą knygą apie Čiurlionio gyvenimą ir jo kūrybą. Man, pamenu, buvo labai nesmaga pasakyti, kad tikriausiai anglų kalba nėra gero išsamesnio parašyta.

Kažin, kur dabar tas mano kelionėje sutiktas anglišką kalbą mokantis studentas? Kažin, ar jam teko daugiau patirti apie Čiurlionio kūrybą? Kažin, ar jis girdėjo, kad šiemet minima Čiurlionio gimimo 120 metų sukaktis?

Rašančiam, deja, neteko nieko pastebėti anglų kalba leidžiamose spaudoje apie Čiurlionio gimimo sukaktį. Gal, ko gero, ir buvo koks nors parašyta meno nagrinėjimui skirtuose leidiniuose, tačiau apie tai sužinoti ir paskaityti tikrai neteko. Tačiau labai malonu prisiminti ir net kitiems pasakyti, kad ne taip seniai venoje didžiulė knyga parduotuvėje netikėtai teko užtikti knygą, kurios viršelyje spindėjo Čiurlionio „Žvaigždžių sonata. Allegro“ spalvota reprodukcija. Šioje knygoje nėra nieko apie Čiurlionį. Knyga parašė ir išleido lietuviai. Tačiau maloniai nustebimui knygos viršelyje – Čiurlionio kūrinys.

Šių metų rugsejo 22 dieną sukaiko 120 metų nuo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio gimimo. Lietuvos Seimas šiuos metus yra paskelbęs Mikalojaus Konstantino Čiurlionio metais. Jau daug metų yra nagrinėjama Čiurlionio kūryba. Nuomonės išsiskiria. Tačiau visi sutinka, kad Čiurlionis buvo išskirtinai iškilus menininkas. Deja, nesuprastas ir neįvertintas žmogus. Sakoma, kad Čiur-

M. K. Čiurlionis Jūros sonata, Allegro. 1908.

lionis nemėgo apie save kalbėti, nemėgo aiškinti savo kūrybos. Sakoma, kad jis yra išsitaręs, jog kiekvienas privalo savaip galvoti ir asmeniškai vertinti kitų sukurtus meno darbus.

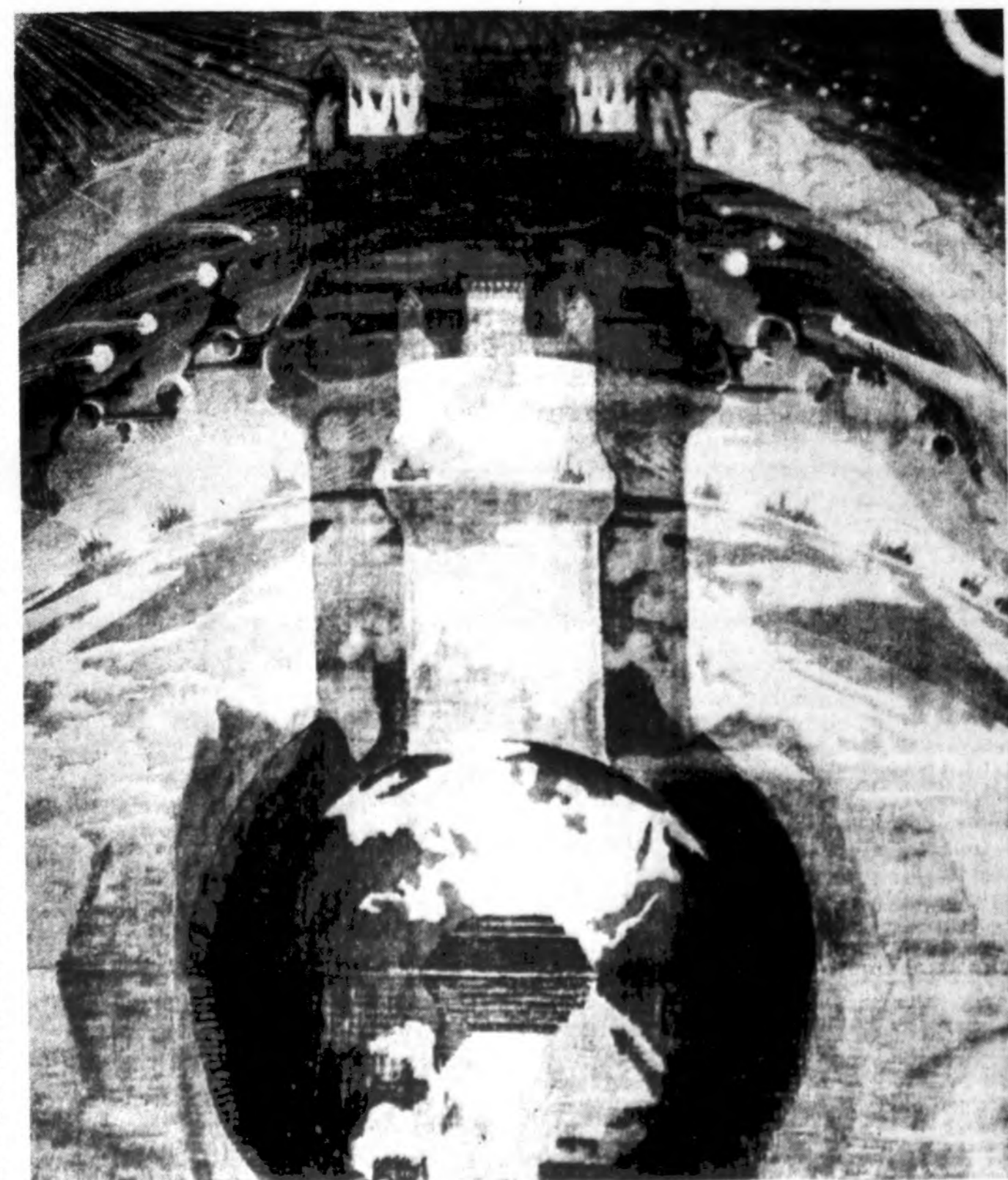
Čiurlionis mirė nesulaukęs pilnų 36-erių metų. Mirė nelaukęs nei vieno išsamesnio savo muzikos koncerto, nei vienos pilnesne žodžio prasme tinkamai surengtos savo dailės kūrinio parodos. O mums reikėtų nepamiršti Čiurlionio kaidais pasakytą žodį: „Visą savo ankstyvesnę, dabartinę ir ateities kūrybą skiriu Lietuvai“.

Šiemet Lietuvoje Čiurlionio gimimo sukaktis buvo paminėta valstybiniu mastu. Pagrindinis paminėjimas buvo surengtas Vilniuje, o kiti Kaune, Druskininkuose, Plungėje ir kituose miestuose. Vilniuje buvo surengtas tarptautinis pianistų ir vargoni-

dviejų bangų – priekinė visu frontu kylanti link apatinės paveiklo briaunos.

Suvartydamas įprastinę erdvę, Čiurlionis sulaužo ne tik erdvės tęstinumą nuovoka, bet ir pažįstamo pasaulio sąrangą, kurion remiasi mūsų regimos realybės samprata. Kadangi Čiurlionio vizijos kristalizavosi į vaizduotėje, per suasmenintus įvaizdžius jis atveria vidinį reginius ir drauge savo dvasinį pasaulį – vaizdinio meno priemonėmis perduodamas neįvelgiamais dalykus. Ir kadangi Čiurlionis dėsto atpažįstamus simbolius į netikėtus erdvės klotus, dailininkas tuo nustato ir įžvalgų ir simbolių minčių hierarchiją. Tad jo vaizdiniai pasisakymai skamba ir filosofinės bei metafizinės mąstysenos atgarsiais.

Jeigu Čiurlionio vizijos nebūtų suplaukusios į vientisą pasaulio visumą, į jo darbus būtų galima žiūrėti kaip į vidinių būklių iliustracijas. Tačiau sudaręs savo įvaizdžių žodyną, paskutiniuose darbuose Čiurlionis pakyla virš epochos sentimentų ir su iškilmingais mostais formuoja *Saulės sonata*, *andante*, kur žemės planeta, regima iš aukštumo, laikosi beribę erdvę standžių šviesos spindulių ramstoma. Ir *Rex*, kur daugiasluoksnio pasaulio pjūvyje sėdi kalviškas šešelis. Ir kituose darbuose, kuriuose šviesos ir tamsos, jau užima pilnesnę vietą, arba plaukia kaip tingios upės – daukose, kuriose tik angelai tevaikšto. Nesudrumstas – skaidrus ir tyras tiek detalėje, tiek kompoziciniame išdėstyme – Čiurlionio pasaulis yra persunktas praklinia tyła – ta pačia, kurioje ir jo vizijos atsiskleidė.

M. K. Čiurlionis

Rex, 1909

(Nukelta į 3 psl.)

Aleksandra Kašubienė

Vytauto Maželio nuotrauka

Tarp mūsų dailininkų ir meno teoretikų vargu ar kas gali prilygti Aleksandrai Kašubienėi. Ir nors jos vardas nėra dažnai minimas nei išsivijos, nei Lietuvos spaudoje, jos talentas veržiasi į mokslinį meno supratimą, kuris pasireiškia jos raštuose ir dar daugiau jos dinamiškose „erdvės buveinėse“ („Living environments“) – tai konceptas toks naujas ir originalus, kad dar neturi nei tinkamo vardo.

Čia spausdinama Aleksandro Kašubienės studija „Čiurlionio įvaizdžių žodynas“ buvo pristatyta Lituanistikos instituto suvažiavime bei Mokslų ir kūrybos simpoziume Čikagoje 1977 metais ir turėjo būti dalis ruošiamos monografijos anglų kalba apie Čiurlionį. Tačiau, niekur iki šiol nepaspaudinta, ji tik dabar išysta dienos šviesa, M. K. Čiurlionio gimimo 120 metų sukakties proga.

Per pastarąjį dešimtmetį pasirodė trys svarbios studijos apie Čiurlionį už Lietuvos ribų: viena yra Feliks Roziner knyga rusų kalba 1993 metais, antra – Vladimir M. Fedotov „Polyphony in the Paintings of M. K. Čiurlionis (Leonardo, Vol. 28, No. 1, 53-56, 1995) ir trečia – tai šis Aleksandro Kašubienės tekstas. Kai atrodo, kad jau viskas apie mūsų dailininką yra išsakyta, visi trys tekstai pristato Čiurlionį iš visai naujos, nelauktos perspektyvos.

Stasys Goštautas

Čiurlionio sukakčiai

(Atkelta iš 2 psl.)

se. Kituose miestuose, atrodo, jog visai nebuvo rasta reikalo reikšmingos sukakties paminėjimui. Žinia, negalima nepaminti Stasio Goštauto bei jo talkininkų pastangų deka sukauptos medžiagos ir jos panaudojimo knygos Čiurlionis: Painter and Composer išleidimui. Tik rašantysis negali išskėti nepasakęs: Dievulėli, o kodėl gi pasitenkinta 2,000 tiražu?

Pabaigai dar keli žodžiai apie tą knygą, kurios viršelyje Mikalojaus Konstantino Čiurlionio „Žvaigždžių sonata. Allegro“. Knygos pavadinimas: *The Book of Hrabal*. Knygos autorius: Pėter Esterhazy, vengrų rašytojas. Į anglų kalbą išvertė: Judith Sollosy. Viršelj suprojektavo: Rich Hendel. Išleido: Northwestern University Press, Evanston, IL. Knygos kaina: 15.95. Viršelyje parašyta, kad Pėter Esterhazy, gimęs 1950 metais, studijavęs matematiką, yra vienas iš populiariausių Vengrijos rašytojų. Jo knygos yra išverstos į daugelį kitų kalbų.

Šie metai yra Mikalojaus Konstantino Čiurlionio metai. O už penkerių metų sukaks 125 metai nuo mūsų iškilus dailininko ir kompozitoriaus gimimo. Regis, kad reikėtų ir 2000-uosius metus pavadinti Čiurlionio metais. Ir ne tik pavadinti, bet ir kaip galima plačiau supažindinti pasaulį su Čiurlionio kūryba.

Kaskart vis daugiau ir daugiau užkliūva Claude Monet, kurio darbų paroda šiuo metu vyksta Čikagos Meno institute. Dievaži, Claude Monet užkliūva tik teigiamai prasme. Čikagoje vyksta nepaprastai susidomėjimas šiuo dailininku ir jo darbais. Paroda sulaukė rekordinio lankytojų skaičiaus. Įėjimo bilietai pardavimas tapo spekuliantų objektu. Patekti į Meno institute vykstančią parodą, galima sakyti, beveik nėra jokių galimybių.

Monet yra Monet, o Čiurlionis yra Čiurlionis. Negalima ir nereikia abiejų lyginti. Tačiau rašantysis galvoja, ar tik nereikėtų Claude Monet parodos rengėjų

(Nukelta į 4 psl.)

Romualdas Jurelionis

TU IR MES

Nesudėtinga, paprasta tavų spalvų paletė,
Bet tavo balsas skamba mums kasdien.
Tu su mumis kasdien – dosnus, vaiskus ir savas.
Tu savas, nes kasdien mus išvedi į tėviškę,
kad Raigardo slėny krūtinė atsigaulytų,
kad nusilenktume Žemaičių kryžiams, jų meistrams.

Tu toks dosnus –
Kasdien pasaulin mus veda žvaigždžių taku
Ir atneši mums saulės spindulių iš kosmo.

Tu geras, rūpestingas ir išpėji mus,
Kai užsimiršę žaidžiam pienės pūkelius.
Ar kai užsnūstam voratinklių dumbly.

Tu linksmas skambini pavasari varpais,
Rūstus, kai liūdesio spygliai triumfuoja virš griuvėsių.
Kai laidotuvių eiseną sustoja ties mumis.

Kasdien tu su mumis – dosnus, vaiskus ir savas.
Ištisęs ranką visada.
Dėkingi tiesiam ranką tau.

ŠAULYS

Aukštai, dangaus skliaute dar sklendo paukštis,
O kruvini nagai jau drasko man krūtinę,
O plėšrios akys jau širdin išmigo.
Dangaus mėlyne ir žvaigždės jau dengia.

Bet būkime šauliai!
Gal nepavyks įveikt baisiosios šmėklos –
Juk dvikova per daug nelygi –
Gal tyčiojas baidyklė jau dabar
Iš mūsų silpnumo ir iš mūsų menko ginklo.
Bet būkime šauliai!
Išmėkim lanką ir paleiskim strėlę!
Nes kas kovojo, pavergtas nebus.

ŽVAIGŽDŽIŲ SONATA. ANDANTE

Vingiuoti ir sukti pasaulyje keliai.
Kaip žalčio pėdsakai.
Kaip išsirangiusių gyvačių,
Nuodus ir mirtį spjaudančių, takai.
Paklysti lengva ten. Sutepti savo kojas,
Apsvaigti posūkiuose, įkalnėse, daubose.
Bet mes nepasukam į juos ir neklajojam jais.
Mes matom kelia, žvaigždėm tartum
deimantais nusėtą

Ir nubarstyta vyšnių, obelių žiedais.
Ir žengiam juo – vieninteliu –
neklusdami nei kur, nei ko.
Keliu iš niekur ir į niekur.
Tačiau tiesiu. Bet žvaigždėm ir žiedais nusėtu.
Tik jis vilioja mūsų širdis, džiugina akis.
Tik juo kelionė – pasaka, ir himnas, ir malda.
Nors kelias tas –
iš niekur ir į niekur.

SAULĖLYDIS

Nurimo jūra. Gėsta saulė.
Tamsa tuojau atslinks.
Bet mes, paklydę šunkelios ir skersgatviuos.
Nejučiam jos. Negirdim ir nebijom.
Sunkių kuprinėlių slegiami,
Kankinami aistrų ir troškulio, ir alkio,
Bejėgiškai klampojame purve, smėly,
Pamiršę saulę, jūrą ir save.

Tada tu mosteli, ir atskrenda galingi paukščiai.
Tu mosteli, ir kylam mes su jais aukštyn,
Kažkur virš žemės, jūrų, debesų.
Mes patys – paukščiai, jaučiame sparnus –
Ir skrendam su tavim,
Palikę dulketus kelius, medžius nudžiūvusiom
šakom.

Nurimo jūra. Gėsta saulė.
Bet mūs negąsdina tamsa. Ji neatslinks,
Nes tu mums prisiegi sparnus,
Nes tavo rankų paleisti, mes kylame aukštyn.
Mes patys – paukščiai.

PAVASARIO SONATA. SCHERZO

Pavasaris atkėlė jau vartus –
Jau medžiai išskleidė lapus –
Jau kregždės išskleidė sparnus.

Į žemę srūva žaluma –
Žalia perkūniuja, žalia daina –
Priimk į žalia pokylį mane.

Pašoksime žalia šoki čia –
Ei – olia – lia, ei – očia – čia!
Vaikais pabūsime nejučia.

Pamirškim liūtis ir speigus!
Gyvuok, pavasari svaigus!
Žaliuok, gyvenime gražus!

KARALAITĖS KELIONĖ.

PASAKA II

Aš su tavim – lemtis gera!
Pasauly nieko nebėra –
Tik saulė ir tyła. Tik aš ir tu.
Šmėkla mojuoja sparnu.

Nebus čia vakaro, nakties.
Šešėliai mūsų nepalies.
Dainuosime dainas – tik aš ir tu.
Šmėkla mojuoja sparnu.

Mus laimė gaubia spinduliais.
Mūs niekad džiaugsmas neapleis.
Kažkas lyg šaukia mus vardu?
Šmėkla mojuoja sparnu.

KARALIŲ PASAKA

Mes matėm daugel miestų didelių.
Gėrėjomės tvirtom pilim ir iškilmingom arkom,
Granito, vario, marmuro paminklais
Auksiniais bokštais, katedrų portalais įmantriais.

Aplankėm daugelį šalių. Žavėjo mus
Prašmatnūs parkai su baltom statulom,
Alėjos palmių, kiparisų. Ir magnolijų žiedai.

Mus stebino didingos piramidės.
Ir paslaptingi sfinksai, dangų remiantys kalnai.

Mes matėm viską, kas matyti verta,
Kuo galima nustebinti žmogų.
Ir kuo žmogus didžiulis gali.

Ir štai – šis deimantas – ši saulė – ši daina.
Lietuviškos sodybos pasaka,
Sutviskusi visom vaivorykštės spalvom.
Užbūrusi paprastumu ir kuklumu.
Tai nusilenkim kukliai tėviškės sodybai –
Ko nors gražesnio juk nematėm niekur,
Skaistesnio nieko juk nematėm niekad.

Čia – mūs lopšys.
Čia – mūsų pamatai ir mūsų šaknys.
Tai nusilenkim jai. Ir, apkabinkim.
Pabučiuokim.
Ir būkim jai ištikimi.

BIČIULYSTĖ

Kaip saulė rankose laikau.
Sušildai ir apvaisini mane.
Kasmet, kasmet – skaičiuok –
Į dangų ūgliai kyla.
Ir teka šakomis gyvybės sultys.
Svajonių ir troškimų pumpurus sukrauni.
Ir stebisi visi –
iš kur tas kelmas
tokiais žiedais pražydo?
Kaip saulė rankose laikau.
Džiaugiuosi jos kaitra.
Svaigina josios spinduliai.
O, kad ji trykštų niekad nesibaigiančia srove.
O mano saulė? Ar ji šviečia?
Ar šildo? Ar svaigina?

AUKA

Ant tavo aukuro aš kloju dovanas,
Iškeltas iš širdies.
Nedidelės ir neišvaizdžios jos.
Ir ne tiktai balti į viršų dūmai kil.
Žinau, kad gelmėse yra puvešiu, dumblo
ir nuodu.

Jie juodo dūmo vingiais kris žemyn.
Bet tu nenusigrėžk.
Priimki šias aukas –
Tai visos mano turtas.
Mano rudenio derlius.
Priimki jas. Jei tavo akys bent
Akimirkai džiaugsmu nušvis,
Aš būsiu turtingesnis ir švaresnis –
Netekęs savo turto; sudeginęs
Juodas dienas, niūrias mintis, tamsius sapnus.
Ant tavo aukuro aš kloju dovanas –
Baltais į viršų dūmais kil,
O pažeme juodais šešėliais kris.

Tokia manos širdies daina.

PAVASARIS. VARPINĖ

Išėjo iš krantų varpai.
Užtvindė debesys skliautus.
Pavasari puotoja pumpurai.
Žaibai jau liejas per kraštus.

Žiūrėk – šakelės ir žaibai
Apsvaigę šoka ratelius.
Klausyk – tai skambina varpai –
Kaip himnų skambina žodžius:
– Žiemos speigai – šalin, šalin!
Dilin – dilin – dilin – dilin.
Kviečiu pavasari širdin!
Dilin – dilin – dilin – dilin.

Ir mums tuojau rankas išties.
Sukibę šoksime ratu.
Gyvybės himnų iš širdies
Dainuosime visi kartu.
– Žiemos speigai – šalin, šalin!
Dilin – dilin – dilin – dilin.
Kviečiu pavasari širdin!
Dilin – dilin – dilin – dilin.
Dilin – dilin – dilin...

SAULĖS SONATA. FINALE

Voratinkliai – dangaus ir žemės karūna...
Dar blyksi žvaigždės, bet ir jos tuojau užges.
Karaliai miega nuolankiai nusvirusiom galvom.

Voratinkliai jau išausti, apraizgę jau visus.
Dar nematyt vorų, bet tuoj pradės jie savo darbą.
Iškilps gyvybės paskutinį lašą.
Tuojau patrauks žalsu pelėsiu –
Triumfuos tamsa, mirtis ir sustingimas.

Karaliai! Žmonės! Ar pamiršot,
Kaip svajonę žavų paukščio skrydį?
Drugelių šoki? Tiltus, nutiestus,
Kad jais žygiuotumėt į saulės šalį?
Karaliai! Žmonės! Ar grandinės – mūs dalia?
Ar miegas – mūs likimas?
Argi voratinkliai – dangaus ir žemės karūna?

JŪROS SONATA. FINALE

Žaislai mes. Ach, tiktai žaislai...
Mes žaidžiam. Tu – okeanas, laivas – aš.
Bet taisyklės diktuoji tu.
Ir pakeiti jas, jei tik nori.
Gardžiuotis pergales saldžiu džiaugsmu,
Silpnųjų neviltim ar menkumu gėrėtis.
O kartais leidi man pabūt garbės viršūnėj –
Pažvelgti į kitus laivus – taip pat
Išskleidusius visas bures,
Svajojančius grumtynes su tavim laimėt.
Pažvelgti leidi į save tiktai akimirka.
Kad vėl norėčiau žaisti, grumtis su tavim,
Kad vėl norėčiau pamatyt kitus laivus –
Žemai, bedugnės gelmėje...

Ar aš suprasiu, kad tenai – ir mano ateitis?
Kad niekad nugalėti nepavyks?

Žaislai mes. Ach, tiktai žaislai...

